

Тасціана Кабрэўскаја

Леся Украінка і Беларусь : духоўнасць і трагедыя

Acta Polono-Ruthenica 8, 51-61

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tacciana Kabrzyckaja
Mińsk

Леся Українка і Беларусь: духоўнасць і трагедыя

Небасхіл нацыянальнай духоўнасці трымаецца на творцах – пераважна атлантах-пісьменніках. Карыятадаў сярод іх нават у сусветным маштабе няшмат. Ва ўкраінскай трыядзе побач з Шаўчэнкам, Франком – яна, Леся Українка. Бесперапынныя імпульсы нацыянальнай ідэі, што прадудцыравала вечна жывое дрэва ўкраінскага жывога пісьменства, узмацніліся выразна з прыходам у літаратуру Лесі Українкі, бо яна прышчапіла на магутны падвой найлепшыя ўзоры-дасягненні з галін іншаземных, сусветных культур. Антычнасць, Рым і Грэцыя, Індыя і Егіпет, сучасная заходнеўрапейская літаратура жывілі яе думку. Гэтая жанчына стала тытанам духу, яе называлі дачкой Праметэя. І проста нельга не згадаць словы Івана Франка, сказаныя пра Лесю Українку: „Ад часоў Шаўчэнкавага »Пахавайце ды ўставайце, кайданы парвіце« Україна не чула такога моцнага, гарачага і паэтычнага слова, як з вуснаў гэтай слабасільнай, хвораі дзяўчыны”¹, якую ў літаратурным працэсе ён успрыняў як „адзінага сапраўднага мужчыну на ўсю Саборную Украіну”.

Ужо цэлае стагоддзе творы Лесі Українкі чытаюць, асэнсоўваюць, даследуюць у розных аспектах, з большай альбо меншай мерай прафесійнага пазнання, паглыбляюцца ў сакрэты яе майстэрства, у глыбіні філасофскай шматпланаваасці. І толькі яе асабістае „я”, інтымна жаночае, што накладае адбітак на псіхалогію яе творчасці, дагэтуль застаецца не спазнаным. Спытаецца, чаму? Перадусім праз гэтую нашу вядомую нецікаўнасць і абьякаваасць да нацыянальных аўтарытэтаў. Чую прырэчаны: маўляў, а як быць з этыкаю? Так, сапраўды, у свой час мелі пэўныя падставы не

¹ І. Франко, *Твори: У 50-ти т*, т. 31, Київ 1951, с. 265-266.

дапускаць шараговага чытача ў „святая святых” – інтымнае жыццё Лесі Украінкі – Алена Пчылка, яе маці, альбо Клімент Квітка, з якім Ларыса Косач пабралася шлюбам у 1907 г. Але ж сёння яе біяграфія, яе духоўнае жыццё належыць не маці і не мужу, не сям’і – сусветнай культуры. Тым больш, што характар гэтага інтыму дае падставы гаварыць пра высокі ўзровень Годнасці, а з боку псіхалогіі жаночай душы сведчыць пра дзіўнае спалучэнне генетычнага коду ўкраінскай годнасці, арыстакратычнасці, цноты з мяккасцю, лірызмам, сардэчнасцю („сэрца маё, сэрцайка” – самы пашыраны зварот да бліжняга сярод даўніх украінцаў). І яшчэ менавіта яе, Лесіна: альтруізм, бачанне ў рамантычнай афарбоўцы будзённага як выключнага, рэдкаснага, чысціні і красы, адвагі. Гатоўнасць да подзвігу – і самаахвярнасць, прысвячэнне. І яшчэ – эмансіпацыя жанчыны, якая ішла з Еўрапейскага Захаду і уплыў якой быў адчувальны, і традыцыйнасць нашага сямейнага ладу, уяўленні пра ролю і задачы жанчыны, нацыянальны кодэкс яе маральнага самавыяўлення. Эмансіпацыя, сексуальная рэвалюцыя і традыцыяналізм жаночай цноты. Гэта тыя пытанні, што паўсталі перад Лесяй Украінкай у жыцці. Яна, як мастак, не можа абмінуць іх у творчасці.

І такога прачытання Лесінага жыцця і творчасці яшчэ не было.

Да інтымных старонак жыцця паэтэсы падыходзілі. Хто бліжэй, і вельмі апісальна-пабежна. Хто здалёк, але ізноў жа павярхоўна, а ў большасці сваёй тэндэнцыйна.

Пра Сяргея Мяржынскага, яго ўзаемаадносіны з Лесяй Украінкай пачалі пісаць не так даўно. І творы, прысвечаныя яму (цэлы цыкл вершаў), якія могуць лічыцца шэдэўрамі сусветнай інтымнай лірыкі, не былі Лесяй Украінкай апублікаваныя (за выключэннем аднаго – *Абарвалася няскончанай размова*) ані ў час напісання, ані пазней пры яе жыцці. Большасць з іх увайшла ў выданне *Леся Украінка. Неапублікаваныя творы* (Львоў, 1947 г.), рэшта пабачыла свет у 1946 г. ў часопісах „Україна”, „Вітчизна”, „Радзяньскі Львів”.

Аднак у пасляваенны час актуаліі былі іншымі: ад літаратуры вымагаліся публіцыстычна гучныя фразы пра перамогу, трыумф савецкай улады над фашызмам. А што да адрасату гэтых твораў, дык асоба Мяржынскага была рассакрэчаная яшчэ пазней, калі ў паслясталінскія гады дазволена было чытаць кніжкі са звесткамі пра першапраходцаў марксізму, кніжкі, у якіх гісторыя паказвалася аб’ектыўна, без упісвання ў яе, як таго хацеў Сталін, ягонай уласнай старонкі. Калі адкрыўся доступ да выданняў: И. Н. Мошинский,

На путях к I съезду РСДРП. 80-е годы в киевском подполье, Москва, 1908; П. Л. Тучанский, *Из пережитого*, Одесса 1923; В. Г. Крыжановская-Тучанская, *Из моих воспоминаний*, „Каторга и ссылка”, 1930, № 6, пра Мяржынскага пачынаюць пісаць як пра актыўнага члена сацыял-дэмакратычных гурткоў, аднаго з першых прапагандыстаў марксізму ў Кіеве ды Мінску, арганізатара I з’езду Расійскай сацыял-дэмакратычнай партыі. У захапленні дазvole-насцю сёйтой спяшаецца і публікуе матэрыялы пра Мяржынскага. Так, у Беларускай Савецкай Энцыклапедыі з’яўляецца артыкул пра Мяржынскага М. Мельнікава – нявывераны, з памылкамі і перакручваннямі.² У ім чытаем, што нібыта Леся Українка двойчы была ў Мінску, побач з паміраючым сябрам правяла апошні тыдзень ягонага жыцця, у дзень ягонай смерці напісала паэму *Одержима*. Гэты ж аўтар, гонячыся за „свежымі” фактамі, выступае на тым жа павярхоўным узроўні з артыкулам *Сяброўства моцных творцаў* у часопісе „Вітчизна”, 1960, № 7. У іншых публікацыях чытаем, што Леся была ў Мінску тройчы. Хаця ўважлівае прачытанне хаця б толькі той перапіскі ўкраінскай паэтэсы, што падаецца ў кіеўскім 10-томным *Зборы твораў* 1965 г., дае магчымасць вызначыць, што Леся была на Беларусі чатыры разы. У 1900 г. у лютым, сакавіку, верасні. Апошні яе прыезд быў выкліканы безнадзейным станам хворага на сухоты Мяржынскага. Леся была каля яго неадступна з 7 студзеня аж да ягонай смерці 3 сакавіка і выехала з Мінска 5 сакавіка 1901 г. пасля пахавання сябра, выканаўшы ягоную волю і свой абавязак да канца. Паэму *Одержима* яна напісала на працягу ночы каля ложка паміраючага сябра, дакладна 18 I 1901 г., падчас кульмінацыі трагедыі, у стане фізічнай знямогі і ўсплеску надчалавечай мабілізацыі духоўнай энергіі.

Літаратуры пра *Одержиму* нямала. Але, як справядліва падкрэсліла Ліна Кастэнка, калі перачытаць пераважную большасць гэтых прац, дык ствараецца „стракатая карціна нейкага тэрэтычнага хаосу у дыяпазоне ад »паэмы празмернага індывідуалізму« і да »паэмы рэвалюцыйнага рамантызму»³. І гэты прыклад – адзін з найбольш паказальных доказаў перакручвання Лесіных думак і пачуццяў.

² М. Мельнікаў, *Мяржынскі Сяргей Канстанцінавіч*, БелСЭ, т. 7, Мінск 1973, с. 341.

³ Л. Костенко, *Поет, що ішов сходами гігантів*, [в:] Л. Українка, *Драматичні твори*, Київ 1989, с. 17.

Відавочна, што Леся Українка і Мяржынскі імкнуліся пераўтварыць грамадства, іх грамадзянская пазіцыя была сфармаваная пад сцягам гуманістычных ідэй „свабоды, роўнасці, братэрства”, якія на той час яшчэ не былі нічым скампраментаваныя. І сапраўды, пад уплывам Мяржынскага Леся чытала сацыял-дэмакратаў і сёе-тое з іх публікацыяў папулярызавала. Але савецкая цензура дазваляла захоплена пісаць пра цікавасць Лесі да Марксавага *Kanimalu*, забараняючы задумацца над прычынамі яе крытычнага стаўлення да марксізму.

Сёння, нарэшце, канчаткова выяўлецца, што Леся не ўспрымала русіфікатарскіх тэндэнцый з боку расійскіх сацыял-дэмакратаў, катэгарычна выступала супраць ігнаравання марксістамі нацыянальнага пытання. Узаемаадносіны Лесі Украінкі і Сяргея Мяржынскага залішне ідэалагізуюцца. Увесь час сцвярджаецца пра ўплывы яго марксісцкіх перакананняў на яе светапогляд. Аднак вядома, што Леся Українка не стала пазней пад сцяг бальшавізму. З ненадрукаваных лістоў Лесі да Міхайлы Крывінюка высвятляецца, што яна належала да ўкраінскага сацыял-дэмакратычнага гуртка, але не ўвайшла ў кіеўскую арганізацыю РСДРП (ліст ад 25 лістапада 1905 г.).⁴ Яшчэ раней Леся Українка (ліст ад 18 лютага 1903 г.) выказалася неадназначна наконт расколу РСДРП на бальшавікаў і меншавікоў. Яе пазіцыя непакісная: сацыяльна-нацыянальнае вызваленне ўкраінцаў – „гэта не наша справа службыць абрусенню», няхай нават і рэвалюцыйнаму”⁵.

Сур’ёзныя даследчыкі творчасці Лесі Украінкі падзяляюць яе творчасць на тры перыяды: 1884–1893, 1894–1903, 1904–1913 (М. Зераў, М. Драй-Хмара і інш.). Якраз з 1894 па 1903 г. яе жыццё і дзейнасць вызначаліся пэўнай цэласнасцю. А пазнаёмілася яна з Мяржынскім летам 1897 г., будучы чалавекам цалкам сфармаваным. І ведаючы моцнасць яе перакананняў, светапогляд, неад’емным складнікам, а нават і дамінантаю якога была нацыянальная ідэя, – як можна спрашчаць разуменне іх сямброўства?

На Беларусі выйшла кніжка ўрача па прафесіі, аматара літаратуры Якава Басіна *Зов Прометей*, своеасаблівая эсэістычная

⁴ П. Одарченко, *Леся Українка. Розвідки різних років* [в:] *Українознавство діаспори*, Київ 1994, с. 187.

⁵ *Ibidem*, с. 147.

аповесць пра Лесю і Мяржынскага⁶. У ёй нямала цікавага. Але я перакананая, што такую кнігу мусіў напісаць чалавек з разуменнем трагічнага для ўкраінцаў (ды і беларусаў) пачуцця нацыянальнай годнасці. Бо ў Басіна мы знаходзім тое, што ўжо даўно набіла аскаміну, што ўласціва даўнім вульгарнасацыялагічных сцверджанням, ад якіх украінцы катэгарычна сёння адмовіліся, – і пра „дэспатызм” і „жорсткасць” Алены Пчылкі, „удаваны лібералізм” іхняй сям’і і гэтак далей. Басіна зачароўвала прыгажосць і рамантычнасць адносінаў Лесі і Мяржынскага. Для паглыблення псіхалагізацыі адлюстравання падзей Басін падключае шырокае цытаванне расійскага паэта Надсона. Сапраўды, былі з імі і Надсон, і Гейнэ... але найперш была цудоўная душа яе, Лесі Украінкі! Праблемы яе творчых планаў і іх рэалізацыі. Упісаць той час у кантэкст усёй творчасці Лесі Украінкі, зразумела, у той час было аўтару не пад сілу. Дзеля гэтага патрэбныя спецыяльныя веды. Гаворка ідзе пра саму канцэпцыю. Без нацыянальнага моманту ў яго актыўнай форме выяўлення паказваць Лесю Украінку – прыныповая памылка. Мяржынскі ў апошні перыяд свайго жыцця апынуўся ў незразумелай і неспадзяванай ізаляцыі. Ён, які (паводле расповедаў сяброў) „падабаўся рашуча ўсім, хто яго ведаў, усмешлівы, далікатны, роўны ва ўзаемаадносінах з людзьмі, мяккі, шчыры, праўдзівы, у якім гарманічна паядноўвалася фізічная і духоўная прыгажосць”⁷, – і поўная адзінота. Ён, які быў ці не ў цэнтры арганізацыйнага ядра, што рыхтавала правядзенне ў Мінску ў сакавіку 1898 г. I з’езда РСДРП, – і зноў жа адзінота перад смерцю. Рознае магло спрычыніцца да гэтага. Аднак можна з пэўнай мерай даставернасці дапусціць, што і пашырэнне светапоглядных пазіцый Сяргея Канстанцінавіча, спавяданне Лесінага *Евангелля*, прыўнясенне нацыянальнага падыходу да рэвалюцыйных праблемаў абумовілі асаблівасці ягонага і яе трагедыі.

Гэта першы падыход да поўнай праўды.

Другі – у тым, што гэта было сапраўднае Вялікае Каханне, і каханне найперш вызначыла характар іх стасункаў. За энцыклапедычна скупымі радкамі пра побыт Лесі Украінкі ў Мінску („тройчы прыяжджала ў Мінск да хворага Мяржынскага, апошні раз

⁶ Я. Басін, *Зов Прометей: Повесть о Сергее Мержинском*, Мінск 1987.

⁷ Ibidem, с. 58.

знаходзілася (студзень-красавік 1901 г.) да смерці сябра”)⁸ стаіць цэлае эпічнае палатно з многімі дзейнымі асобамі. Учываемся ў Лесіна ліставанне. Відавочна, што найбліжэйшыя ёй людзі разумелі ўсю глыбіню яе пачуццяў і пержыванняў. У Мінск да Лесі прыезджала ёй на дапамогу бацькава сястра цёця Эля, самая любімая Лесіна сястра Ліля, з якой яны былі найбольш блізкімі ў сям’і, давяраліся адна адной у найпатаемнейшым, інтымным, жаночым. Даўні сябар і жаніх сястры Міхайла Крывінюк прыехаў да Лесі 23 лютага 1901 г. і быў з ёй да таго яе „апошняга бывай”, дапамог ёй ва ўсім, да найменшых драбніцаў, выканаць волю Мяржынскага адносна ягонага пахавання. Леся не выехала з Мінска на святкаванне 25-годдзя літаратурнай творчасці сваёй маці. Трэба думаць, што падымалася пытанне пра адзначэнне і яе ўласнага трыццацігоддзя! Але яна непахісна была ў Мінску. Ці можна ўсё гэта патлумачыць толькі пазіцыяй „сяброўскага абавязку”? Ды і навошта! З імі альбо без іх, гэтых бясконцых „азіранняў на добрапрыстойнасць”, Леся – несумненна! – кахала.

Яна рыхтавала сябе да гэтага пачуцця даўно, у найранейшым дзявоцтве, яшчэ не ведаючы, у якім вобліку яно да яе прыйдзе. Перачытваючы яе творы, зрадніўшыся з ёй душою, выразна адчуваеш, што Леся працавала над сабой, не дазваляючы „душы ляніцца”, яна выходзіла ў сабе свой уласны Талент кахання. Якая тонкасць у перадачы душэўных нюансаў дзяўчатак-падлеткаў у аповесці *Сяброўства*, што мае падзаглавак „Апавяданні з жыцця вальнскага Палесся”! Твор напісаны ў 1905 г., але гэта ўсё з таго даўняга, чым загартоўвалася яе ўласная душа.

Унутраная прыгажосць, таленавітасць, далікатнасць, надзвычайная пачуццёваць – і фізічныя недахопы. Пра гэтае і пра штосьці няўлоўнае „яшчэ большае” пісала яна ў год свайго знаёмства з Мяржынскім у творы *Гучныя струны*. Проста немагчыма не пабачыць аўтабіяграфічнасць Лесінага вобразу Насці ў гэтым цудоўным творы. Жанравае вызначэнне яму яна дала вельмі спецыяльнае і спецыфічнае – „нарыс”, жанр, у якім звычайна мастацкі вымысел альбо адступае на другі план, альбо моцна пераплецены з рэчаіснасцю, з канкрэтыкай фактаў. Як шмат выхоплівае цяпер свядома ці падсвядома мой позірк з тэкста *Гучных струнаў*! „Насця ўзяла Надсона, свайго найлюбимейшага паэта...”;

⁸ Хв. Жычка, *Украінка Леся*, БелСЭ, т. 11, Мінск 1974, с. 441.

„Насця горка ўсміхнулася: »Што гэта я? Вершы складаць надумалася, ці што?.. Шкада! Яны ніколі свету не пабачаць, хіба што агонь іх прачытае, – о, ён іх такіх нямала прачытаў!..«»; „Насця не любіла быць самотнаю паміж цёмных дрэваў, – як усякаму недалужнаму чалавеку, ёй была прыкрая шырокая цемра”...; „Я думаю пра тое, што я навек няшчасная: пакуль жыве каханне, яно паліць агнём; калі каханне памрэ, пасля яго застанеца мёртвае папялішча. Я знаю гэта і ўсё ж яго кахаю, сама сябе палю агнём...”⁹.

Гэта было напісана ў 1897 г. А летам 1898-га Мяржынскі доўга быў на Палтаўшчыне, гасцючы ў сям’і Касачоў. Паводле мастацкай версіі Я. Басіна, якраз тады Леся ўпершыню прызналася Сяргею Канстанцінавічу ў каханні. Ён жа з халоднасцю рэалістычнай цвярозасці адказаў ёй адмоваю. Сцэна, што нагадвае пушкінскіх Таццяну і Анегіна. Збераглася фатаграфія з таго часу. На ёй двое: Леся Українка і Сяргей Мяржынскі. Яна цудоўна прыгожая і сумная. Мяржынскі сапраўды мог засцерагаць і яе, і сябе ад шлюбу. Ён нарадзіўся, атрымаўшы ў спадчыну сухоты.

Дарэчы, магчыма сямейныя карані і адсутнасць нармальных сямейных умоваў у пэўнай ступені тлумачаць нявызначанасць Мяржынскага ў нацыянальным пытанні. Бацька, Канстанцін Васільевіч, трэба разумець, быў з беларускага шляхецкага роду, меў радавы маёнтак паблізу Мінска. Маці, Вера Ульянаўна, мела часткова ірландскае паходжанне. Хворая на сухоты, яна неўзабаве пасля нараджэння сына памерла, і хлопчык выходваўся пераважна ў бабулі па матчынай лініі. Бацька – у Мінску, сын з бабуляю – у Кіеве.

Дык вось, спадчыннасць. І пра яе думала Леся. Прыгадаем яе першую драму *Блакiтная ружа*, пра пастаноўку якой у Мінску і не ў Мінску так клапаціўся Мяржынскі. У ёй Леся напярочыла сабе долю і выявіла сябе Касандраю. Колькі зазнала яе аўтарка крытычных выпадаў – і тады, калі зрабіла спробу адыйсці ад канонаў традыцыйна сельскай украінскай драматургіі, і пазней, калі і псіхалагізм, і генетычнасць са спадчыннасцю былі рэчамі падцэнзурнымі! А тым самым мы маем яшчэ адзін доказ на карысць таго, што Леся Українка ўжо даўно сур’эзна і адказна задумвалася пра сваё інтымнае, асабістае. У апошнім акадэмічным выданні *Гiсторыі ўкраiнкай лiтаратуры* адзначана: „Галоўная геранія *Блакiтнай ружы* Любоў Гашчынская хворая на спадчыннае

⁹ Л. Українка, *Твори: У 10-ти т.*, т. 7, Кіів 1963, с. 146-150.

вар'яцтва і таму прыходзіць да думкі, што не мае права на асабістае шчасце, каханне, сям'ю. Аднак сутнасць трагедыі не ў яе хваробе, а ў немагчымасці ў асяроддзі мяшчанскай касты абывацеляў і прыстасаванцаў, схільных да грамадска-палітычных кампрамісаў, дасягнуць самавыражэння, сцвердзіць сябе як асобу праз паўнату любоўнага пачуцця"¹⁰. Праз мастацка тыпізаваны вобраз ізноў праступае яе біяграфічнае, непасрэдна Лесіна.

Звернемся да апавядання *Над морам*.

Тагачасная мадэрнізацыя жыцця прынесла карэнныя зрухі не толькі ў грамадскі, але і інтымны лад жыцця чалавека. Сексуальная рэвалюцыя. Леся разважала і пра гэта. Але побач з новым пытаннем перад ёю заўсёды стаяла праблема духоўнасці. Пад апавяданнем стаіць дата 19 лістапада 1898 г. Леся Украінка, па парадах лекараў, ужо год пражыла ў Ялце. Безліч пачуццяў, назіранняў, уражанняў ад „свабоды нораваў“ курортнага жыцця. Знаёмства з Мяржынскім і сумесна праведзены час. І выбар уласнай канцэпцыі паводзінаў. Цэнтральная фігура апавядання – капрызнае, лянівае, пустое, знеахвачанае да ведаў маскоўскае дзяўчо. Пісьменніца не жорсткая да сваёй гераіні. Яе сутнасць поўнасцю раскрываецца наступнай фразай: „З вамі, »светскімі барышнямі«, суцэльная нудота бясконцае валаводжанне, не ўмеце вы быць ні да канца цнатлівымі, ні да канца распуснымі, але ўсё напалову“¹¹.

Так, Ала Міхайлаўна – „ні тое, ні сёе“. Але вобраз яе такі тыпалагічна блізкі да гераіні з *Вальдшнепаў* Міколы Хвылявога! Яна на паўдарозе да той страшнай Аглаі... З апавядання *Над морам*, аповесці *Сяброўства* відаць, што Лесі Украінцы была вядомая і тая французская бульварная літаратура, што згадваецца ў гэтых творах: раман *Жыт* (па-французску *Gip*) *L'Amour Moderne* і творчасць Эжэна Прэво, які ў сваіх раманах спалучаў апісанне ад'юльтэра, дакладныя эратычныя сцэны з пералікам хрысціянскіх цнотаў і абавязкаў. Прыведзеная вышэй цытата з апавядання *Над морам* несумненна ўказвае на твор Прэво *Паўдзевы* – пра сексуальнае жыццё і разбэшчанасць свецкіх маладых дзяўчат Парыжа. Твор атрымаў акурат у той час сенсацыйную вядомасць.

¹⁰ Л. Міщенко, *Леся Украінка* [в:] *Історія украінскай літаратуры*, т. 1, Київ 1987, с. 591.

¹¹ *Ibidem*, т. 7, с. 179.

Такім чынам, адны гераіні трымаюць у шуфлядах і пад падушкамі Жып і Прэво, захопленыя цыганшчынай, легкаважна і распусна хочуць „урваць ад жыцця”, іншыя, як тая безыменная дзяўчына, што выступае антыподам да маладой масквічкі, як паратунак ад хваробы чытаюць Тургенева. Што ж, прыгадаем тургенеўскі ідэал дзяўчат. Гэта душы, адкрытыя прыгажосці, ведам, духоўнасці, чыстаму рамантычнаму каханню. А што да самой Лесі Українкі, дык тут варта дадаць і яшчэ адну бясспрэчную якасць – актыўную гатоўнасць да дзейнасці ў імя прыгнечаных. Нездарма гэтую гераіню, што выступае нібы рупарам аўтарскіх ідэяў, параўноўваюць ў апавяданні з асобай англічанкі miss Forester, пра якую, відавочна, тады шмат гаварылася. Бо, сапраўды, учынак яе быў варты ўвагі: яна прыехала з Англіі ў Маскву, каб сабраць там грошы і выехаць на дапамогу да далёкіх якутаў. „Утешительницей прокажѣнных” называлі яе, хтосьці, відаць, з павагаю, іншыя – з дамешкам мяшчанскага скептыцызму і іроніі. Але якраз такі характар быў блізкі Лесі Українцы. Не знешняя праява гераізму, не гучнасць подзвігу, а ўнутраная сіла духу, прыхаваны стаіцызм, непакіснасць, непакізнавая высакароднасць, ахвярнасць.

„Нездарма я часам параўноўваю сябе з плюшчом, ёсць у мяне штосьці сумнае, таму праз гэта, можа, людзі ў журбе горнуцца да мяне, праз гэта, можа, і чужое гора ніколі не здаецца мне пустым, не вартым увагі”, – пісала Леся Українка сястры Лілі з Ялты ў 1897 г. ўжо пасля знаёмства з Мяржынскім. У гэтым лісце з’яўляецца вобраз плюшча, які пазней так арганічна ўпляецца ў верш – надмагільны вянок сябру. Ахвярнасць, якая з найглыбейшай паўнатай у жыцці выявілася ва ўзаемаадносінах з Мяржынскім, была дамінантаю ў яе арыгінальных паэтычных вобразах – Мірыям, Далорэс, жонка Дантэ. Пошукі паралеляў можнга было б прадоўжыць і ў праявічых творах. Але на завяршэнне – шэдэўр паэтычнага ўяўлення Лесі Українкі, – вобраз Маўкі, які як найвышэйшая вяршыня, як падсумаванне. І тут ізноў тая самая праблема эмансipaцыі, што паўставала перад Лесяю і Мяржынскім, адгалоскі якой гучалі ў лістоўных парадах сястры Вользе ў стасунках з Крывінюком: Маўка, якая першая прызнаецца ў каханні, якая не патрабуе задатку і абяцанняў, што любіць, не адчуваючы патрэбы ў афіцыйных кантактах, дае, не беручы ў заклад і не патрабуючы сплаты доўгу. Трактоўка свабоднага кахання? Так, але

такога, што „скарби творить”, спараджае цуды, што праз боль дае натхненне, што нароўні з мастацтвам, што дае чалавеку душу!..

Сапраўды, летапіс яе герояў – гэта філасофія яе і яго кахання.

Уста гаворыць: „Він навiк загiнув!”
 А серце каже: „Нi, вiн не покинув!”
 Ти чуеш, як бринить струна якась тремтяча?
 Тремтить-бринить, немов сльоза гаряча,
 Тут в глибинi i б’ється враз зi мною:
 „Я тут, я завжди тут, я все з тобою!”¹²

А калi б нехта захацеў мне запырэчыць, сказаць, што я памыляюся, – няхай гляне ў Лесiн твор, якi мае назву з прыхаваным сэнсам *Памылка* i прачытае: „Я брав навмисне »об’ективнi« теми, нiби з iсторii або з чужога менi сацiальнага осередку, але ж се був тiльки »маскарад душi«, – людi не пiзнавалi ii, мою »суб’ективну, iндивiдуальну« душу, часом навiть прыiмалi ii за »колективне сумлiння«, але якбi хто знав ii до дна, то сказаў бi: »Я пiзнаў тебе, маско!« Я удiляў свiм героям по часточках свiое серце, а з рiзних об’яў iх любовi... (здавалася, таких дiаметральна рiзних об’яў) можна було б скласти одну велiку i цiлу мою любов”¹³.

Такiм чынам, нязгаснае святло высокага пачуцця асвятляла ўсю творчасць Лесi Украiнкi. Той стан душы, якi можна было б назваць

Талентам кахання, яна выгадала ў сабе i не здрадзiла яму да канца.

Сёння Еўропа адкрытая для кантактаў. I ў навуковы абсяг лесязнаўства павiнны быць уключаныя найноўшыя паублiкацыi пра пiсьменнiцу i яе атачэнне, бо з’яўляецца доступ да архiваў тых людзей, з кiм цесна кантактавала Леся i якiя выехалi за мяжу нашай колiшняй дзяржавы, не прыняўшы яе палiтычных катаклiзмаў. Прысутнасць Лесiнага слова можна шукаць i ў матэрыялах расiйскiх эмiгрантаў, з якiмi пры жыццi яе звязаў Мiнск, – Я. Чырыкава ў Празе, В.О. Пасэ ў Лондане ды iнш. I, можа, станецца „агнiстае дзiва” i запалае агонь новых песень пра Лесю! Старэйшына беларускай лiтаратуры паэт Сяргей Грахоўскi напiсаў паэму *Ростань на свiтаннi* – пра Лесю Украiнку i Сяргея Мяржынскага. У ёй знаходзiм свежы, арыгiнальны сюжэтны ход. Леся Украiнка купляе на рынку журавiны для хворага друга. Ягады прадае чалавек бацька

¹² Ibidem, т. 1, с. 283.

¹³ Ibidem, т. 7, с. 275.

малога Ясіка, які піша вершы – так дзіўна! – пабеларуску. Леся перадае блаславенне паэту-пачаткоўцу, які вырасце з цягам часу ў магутнага Янку Купалу...

Хто ж з украінцаў падступіцца да гэтай тэмы – можа, класічна мудрая Ліна Кастэнка ці новая даследчыца „ўкраінскага нацыянальнага сексу” пані Аксана Забужка? Час пакажа. А пакуль што чытайма Лесіны радкі.

Streszczenie

Łesia Ukrainka i Białoruś: duchowość i tragedia

Przedmiotem artykułu jest oddziaływanie czynnika biograficznego na twórczość literacką Łesi Ukrainki (1871–1913), a mianowicie historia jej kontaktów z wpływowym działaczem rosyjskiej socjaldemokracji na początku XX w., Białorusinem Siarhejem Mierżyńskim. Na tym tle analizowane są marksistowskie wątki w poezji oraz światopoglądzie pisarki. Wiele uwagi poświęca autorka społeczno-ideowym poglądom Ł. Ukrainki, w szczególności jej stosunkowi do tzw. rewolucji seksualnej. Obiektem analizy literackiej są wybrane, związane z pobytom Ł. Ukrainki w Mińsku, teksty liryczne.